

Dr. Mehmet Emin Elmacı

*Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Hocam İzmir yangınına girmeden önce o dönemdeki ülkemizin durumunu kısaca anlatır mısınız?

Evet, 1914 yılında girilen bir savaşın sonlarıdır artık bu dönem. Avrupalıların “Doğu sorunu” dedikleri “Osmanlı’yı, Türk topraklarını paylaşma” düşüncelerinin belki de bu hayallerinin gerçekleşeceğini düşündükleri bir noktadaydık. Neden? Çünkü o hayalleri ellerindedir artık. İstanbul işgal edilmiş, yıllarca ellerinde tutmak ve ticaret yollarından gelir elde etmek için hayal kurdukları Boğazlar ellerine geçmiş ve tamamen elde etmeye bir adım kalmış, yıllardır kışkırtılan azınlıkları kendi yanlarına çekmişlerdi.

Tabii buna karşılık İstanbul’da iktidarını İngiliz gücüne bağlamış yetkililer ve “mütareke basını” denilen tamamen teslimiyetçi bir basın bulunmaktaydı. Böyle bir ortamda vatansever bölgesel güçler ise ülkenin yabancıların ellerine geçmesine razı değildir. Aynı şekilde Mondros sonrası belki İstanbul’da bir şeyler yapılır mı diyerek buraya gelen Mustafa Kemal, teslimiyetçi yapıyı görünce tek yol olarak Anadolu’daki kendi deyimiyle çoban ateşlerini birleştirmeyi seçmiş ve mücadeleyi ilmik ilmik işlemiştir. İzmir’e Türk ordusu 30 Ağustos zaferi sonrası gelirken ülkenin durumu siyasi olarak bu şekildeydi.

2- Peki ne oldu İzmir’de? İzmir halkının durumu nasıldı?

Şunu belirtelim, İzmir’in 19. yüzyıl başlarında 100.000 olan nüfusu, yüzyılın sonlarına doğru 225.000’e yükselmiş ve hızla kalabalıklaşmaya başlamıştı. Nüfus olarak şehrin en kalabalık kitlesi yerli ve yabancı kaynaklarda da Türkler olarak gösterilmektedir. Bunun dışında gayrimüslim Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler de Osmanlı uyruğundaydılar.

İzmir işgal döneminde 1919’dan beri özellikle Türk Müslüman halk için kötü anılarla doludur. İzmir’in ticaret kenti olması Levantenlerin ticaret ağı İzmir’i önemli bir konuma getirmekteydi. Aslında birçok Levanten aile, İzmir’in Yunanların eline geçmesine ticari nedenlerden dolayı taraftar değildi. Musevilerin de hahamları aracılığıyla Yunan kralına olumsuz yanıt verdikleri bilinmekteydi. Ancak Rum ve Ermeni azınlıklar ise Yunan işgalinden memnundular. Ama Ağustos 1922 başlarında sanki ellerinden bazı şeylerin kaçacağını anlamış gibiydiler ve son kozlarını oynadılar. Büyük İyonya devletini kurduklarını törenle açıkladılar. Hatta ağustos ayının son günlerinde İtilaf Devletlerinden İstanbul’u da istemişler ama red yanıtı almışlardı. Tüm bu gelişmelere Türk ordusunun verdiği yanıt 26 Ağustos’ta başlayacak olan Büyük Taarruz idi.

İzmir ve özellikle Bornova bölgesinde herkes, Belkahve ve Turgutlu üzerinden gelecek haberleri beklemeye başlamıştı. 30 Ağustos sonrası üzerleri yırtık kanlar içinde Yunan askerlerinin bu bölgeden giriş yapması her şeyi net olarak ortaya koymaya başladı. Türkler büyük bir sevinç içerisindeyken Yunanların işgaline ses çıkarmayanlar, nelerin olabileceğini tahmin edebiliyorlardı. Tüm Yunan askerleri 30 Ağustos yenilgisi sonrası büyük bir hızla deniz yoluyla gemilere binerek tahliye edildiler. İzmirli Rum ve Ermeniler de Urla ve Çeşme üzerinden Adalara gitmeye başladı. Kordon büyük bir kalabalıkla dolmuştu. Türk ordusu İzmir’de yönetimi ele geçirdikten sonra tek kaygısı İzmir’de güvenliğin sağlanmasıydı. Mustafa Kemal de şehre geldiği ilk günden beri İngiliz ve Fransız temsilcilerinin “siz

koruyamayacaksanız biz koruyalım” sözlerine “Türk ordusu görevini yapabilecek konumdadır” yanıtını verecektir. Gerçekten de İzmir’de Yunan ordusunun yakıp yıktıklarını gören Türk Müslüman halkı, 4 yıldan beri çektiği mezalimin suçlusunu olarak gördükleri Rum ve Ermenilerle çatışma yaşamaya başlamışken, Türk ordusu devreye girecek ve sığınan Rum ve Ermenileri iç bölgelerdeki koruma alanlarına taşıyacaktır.

Türk Askerleri Yunanları Denize Döktükten Sonra İzmir’de

3- Hocam peki Türklerin yönetimine geçen İzmir’de yangın nasıl başladı?

Evet, şunu net biliyoruz ki 12 Eylül’ü 13 Eylül’e bağlayan gece başlayan İzmir yangınının başlangıç noktası, bugün Fuar alanı olan Ermeni Mahallesi’ydi. Mustafa Kemal’in 16 Eylül’de Fransız temsilcisi Amiral Dumesnil’e de söylediği gibi “İzmir’e Türkler girmeden İzmir’i yakmak için bir örgüt kurulduğunu” da bilmekteyiz. Zaten Yunan ordusu da geri çekildiği tüm bölgelerde önce hükümet konakları olmakla birlikte her yeri ateşe vermişlerdi. Daha 16 Eylül’deki Fransız temsilcisi ile yapılan konuşmada Dumesnil’in “yaptığımız soruşturmada yangının Türkler tarafından çıkartıldığını doğrulayan bir sonuç yok” demesi de önemlidir. Yangın aslında normal durumda İzmir’in her zaman denizden esen rüzgarının yardımıyla bugünkü Çankaya üzerinden Türk Müslüman mahallerinin de olduğu İkiçeşmelik ve Kadifekale’ye yayılması beklenirken, rüzgarın ani yönünü çevirmesiyle Kordon’a dönmüş ve o alanı yakmaya başlamıştır. Türklerin sanırım o dönem, rüzgarın yönünü çevirecek bir yöntemleri yoktur değil mi?

4- Peki hocam madem bunlar tarihte bilinen şeyler de neden bugün hala birileri bu konuyu kaşımaya çalışıp ve “Türkler yaktı” demeye getiriyorlar?

Sanırım bunun nedenini bugün Türkiye’nin içinde bulunduğu durumla açıklamak yeterli olacaktır. Demokratikleşme diyerek doğrularla yanlışların birbirine karıştırıldığı, tarihimizle yüzleşmeliyiz diyerek, siyasi ideolojileri gereği siyasetçi, gazeteci ve kendinden menkul aydınların, üst perdeden olmamış şeyleri varmış gibi gösterildiği bir dönemdeyiz. Kısacası tarihçi olmayanların tarih hakkında hem de kesinmiş gibi yorum yaptıkları bir dönemdeyiz. Durum böyle olunca da yeni genç neslin kafası özellikle siyasi nedenlerden dolayı sanırım bilerek karıştırılmaya çalışılıyor.

5- Peki kim yaktı İzmir’i?

Aslında İzmir’i önce kimin yakmadığını ve yakamayacağını söyleyelim. Ticaret şehri olması nedeniyle binaların yanması, ticaret alanların yok olması şehri ele geçiren Türklerin işine gelmeyecektir. Ayrıca Yunan askerleri, 13 Eylül’den önce şehri terk etmiştir.

Bu nedenle öncelikle dönemin yabancı gazetelerine gitmek gerekiyor. Fransız dergi L’Illustration, 30 Eylül tarihli sayısında Ercole imzalı “yangın raporunda” aynen “...Ermeni mahallesinde iki büyük yangın başlıyor. Durum ciddileşiyor. Çünkü güneyden gelen rüzgar şiddetiyle alevleri Frenk mahallesine doğru ilerletiyor. Silah sesleri var, el bombaları patlıyor. Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler evlerini yangına vererek Türk askerleriyle savaşmaya başladılar” demekteydi. Aslında bir başka Fransız gazete Le Figaro daha 9 Eylül 1922 sayısında “Dün gece trenle İzmir’e gelen 300 Yunan askeri şehri yakmak ve tahrip tehdidinde bulundu” diyerek kimin yakma niyetinde olduğunu açıklarken, Le Temps gazetesi de 13 Eylül’de, “Yunanlılar çekilirken şehri yaktı ve halkı katletti” diye yazmaktaydı. Fransız Le Matin’in İzmir muhabiri de, 23 Eylül’de “Şahsi soruşturمامa göre, yangını çıkaranlar, kendi mahallelerini terk etmeden önce Ermeniler olmuştur” demişti. Yine İzmir’de çıkan Fransızca Le Levant isimli gazetede 21 Eylül tarihli sayıda, yangının Ermeniler tarafından çıkartıldığı net bir şekilde yazılmıştı. Ancak bugün bu kanıtları tarihimizle yüzleşelim diyen hiç kimsenin yazılarında göremiyoruz nedense. Bazıları da Türklerin yaktığına dair yazı yazıyor ama “yerim dar” diyerek karşı tezlere yer vermiyorlardı.

İzmir Limanı, 1880 (İzmir Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

6- Peki Türkler yaktı diyenler neyi kanıt gösteriyor?

Aslında çoğu dedikodulara dayanıyor. Ayrıca o dönemde İzmir’de komutan olan Sakallı Nurettin Paşa’nın emir komuta zincirinden uzak başına buyruk davranışları ki, Yunanların İzmir’e gelişinde rol oynayan, onları gemiden inerken kutsayan, “Türkleri öldüreceğiz” diye vaazlar veren, Rum metropoliti Hrisostomos’un linç ettirildiği iddiaları bunlardan biridir. Ayrıca o tarihte ABD konsolosu olan George Horton’un 1929 tarihli tek taraflı kitabında da

tamamen Türkler suçlanmıştı. Bir diğer nokta da, 1939 tarihli Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya'da "İzmir'i neden yakıyorduk" cümlesine takmışlar kafayı. Atay aynı kitabında İzmir'in Ermeniler tarafından yakıldığı bilgisini vermesine rağmen onu alıntılayanlar, sadece işlerine yarayan bu cümlesini alabilmektedirler. Oysa Atay o cümle sonrası Anadolu'daki Ermeni evlerini de biz yaktık demiştir. Yine oysa belgelerde tehcir vardır ama ev yakma yoktur. Atay oldukça yüksekte yazmış ki kendisi de farkına varmış ve bir sonraki sayısında bu bilgileri kitabından çıkarmıştır. Yine Atatürk'ün yaveri Salih Bozok'un anılarında, Atatürk ile Latife Hanım'ın yangını seyrederken Latife Hanım'ın "malın ne önemi var paşam ülkemiz kurtuldu ya" demesine Atatürk'ün verdiği "evet yansın ve yıkılsın. Hepsinin telafisi vardır" cümlesine sıkı sıkıya sarılıyorlar. Oysa kitaptaki diyalogları tam okusalar bunun hangi duygularla söylendiğini de anlayacaklar. Ben daha dün bu gazeteci tarihçilerden biriyle sanal medyada tartıştım ve "neden sadece Türlerin yaktığı ile ilgili şeyleri söylüyorsunuz da benim biraz önce verdiğim kanıtların tümünü neden kendi yazısında olmadığını" sorduğumda ses çıkartamıyordu. Tek söylediği "resmi tarihi tekrarlamamı neden istiyorsunuz ki" oldu. Ben de şunu söyledim ve söylüyorum. "Bazı şeyler doğruysa, belgeliyse neden resmi tarih diye küçümsüyorsunuz neden yanlış sayıyorsunuz?"

Bence İzmir yangınında belki bize ait tek sorumluluk yangın devam ederken Nurettin Paşa ve yetkililerin intikam alma hissi ile yangın söndürmekteki yavaş kalışı olmuştur.

Özellikle bir sorun da doğruları, belgeleri tıpkı "Ermeni tehcirinde de olduğu gibi" dünya kamuoyuna, tam anlamıyla geniş perspektifte anlatamayıpımız olmaktadır. Ermenilerin dünyayı nasıl kendi yönlerinde propogandaya boğduklarını gördüğüm için, bu yönde de İzmir yangını ile ilgili kendilerini daha rahat duyurmaları bizim işimizi zorlaştırmaktadır. Nitekim son yıllarda İzmir yangını üzerine ilk İngiltere'de olmak üzere, bizleri suçlayacak şekilde kitapların çıkartılması ve içeride de bunlara destek veren gazeteci veya sözde tarihçilerin durup dururken İzmir yangınında "Atatürk'ün sesini çıkarmadığı veya Türklerin yaktığı" gibi bilimsel olmayan argümanları seslendirmelerini çok anlamlı buluyorum. Bu bakış açısının, 100. yılına gelinen önümüzdeki dönemde daha da artacağı bellidir.

7- İzmir Yanını kimlerin çıkardığına dair başka kanıtlar var mıdır?

Falih Rıfkı'nın bir cümlesine dayanarak bir milleti suçlamaya çalışan bu kişilere gazeteleri sağlam kaynak kabul etmezlerse, daha sağlam kanıt içeren 3 önemli belgeli kanıttan bahsetmek şarttır.

1. O dönemin Avusturyalı itfaiye örgütünün müdürü olan Greşkociç'in yangın raporu
 2. ABD'nin Ortadoğu Yardım Komisyonu Başkanı Mark O. Prentiss raporu
 3. Fransız Savaş gemileri komutanı Amiral Dumesnil'in 28 Eylül 1922 tarihli raporu
- Ama bunlardan önce hadi daha değerli bir belge sunalım... Fransız Yüksek Komiserliğinin Paris üzerinden 26 Eylül 1922 tarihli Washington elçiliğine gönderdiği telgrafi gösterelim... 3 önemli Fransız komutanı olan "General Pelle, Amiral Dumesnil ve M. Graillet" adlı komutanların ağzından aynen şu cümleler yazılı: "...komutanlar İzmir yangınından Türkler'in sorumlu olmadıkları kanaatindedirler. Türkler yangının yayılmasını önlemek ve mücadele etmek için sınırlı imkanlarıyla her şeyi yaptılar."

à Clignancourt
N° 686-687
ANALYSE

EXPÉDIE ET
RECOPIE

Le Ministre des Affaires Étrangères

à Chargé d'affaires de France à WASHINGTON.

Suivis à mon télégramme 670.

Le général Pellé, l'Amiral Dumesnil et M. Graillet ont
arrivés la conviction que les Turcs ne sont pas responsables
de l'incendie de Smyrne ; avec des moyens limités, ^{ils} ont
tout fait pour le combattre et le circonscire. L'Amiral

Biliyorum bu yetmeyecek onlara, sırada daha otantik bir rapor var. O da dönemin itfaiye örgütü müdürü olan Greskoviç'in İzmir yangınına ilişkin raporu. Kapitülasyonlar nedeniyle bir yabancı sigorta şirketi olan Avusturyalı İtfaiye örgütünün Sırp kökenli Avusturyalı müdürü Greškoviç'in bu raporu, hemen birkaç ay sonra İzmir'de yayımlanan Şark gazetesinde 4 sayı halinde tefrika da edilmiştir. Osmanlıca bilmiyorlarsa kendilerine yardımcı olabilirim. Ha, bilmiyorlarsa arşivlerde kendi dillerinden olanları da var, lütfen bulup okusunlar. Yok öyle bir kitapta bir cümleye bakarak, bir milleti dünya ve maalesef acı olan da bu ki; İzmir'de etkinlik düzenleyerek İzmirliiler önünde suçlamak...

Bakın ne diyor Greskoviç yangına ilişkin “İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskoviç'in İzmir Büyük Yangını hakkındaki raporudur” başlığı altındaki raporunda:

İzmir Sırtı Yarımları İttihadiye Komutanlığı

موسیو غره سقوویچک

ایزیر بویک یانینی حقتده کی راپوریدور

İzmir - Rue Terzi N° 4 - Kütüphane

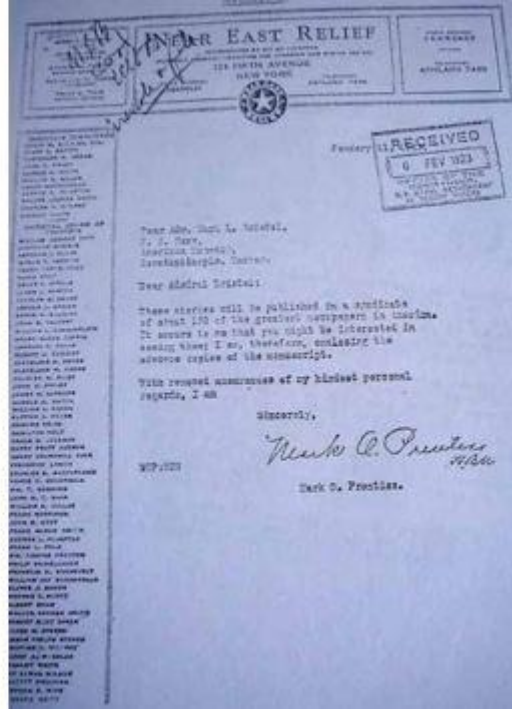
سوک حرکت لرشیه باشلاهی زمان پوزان خاصان وقراریان، آغزرتان داریمی
توزکله، یارقته عبور قلاچ اولور ایسک یاقچیز، بیاضمز، تعمیراری بیبیر ایدی. و
حررده سوپیلورلری - سا ۸ ایول سنه ۳۸ کوی ساعت ۶ سکرده ایکی یوزان
سکرینک سایی انسان محبتده چلوش سو قانده ایکی نومرولی خانق قاروشوستده
بولان وانگلیز تیممدن اولان موسیو فول بورج، ان خانق حقتده کیرکن یوقولی
کیزی آتشیپولک، موسیو فول بورج بک خانق بکچرمدن اییرو آتشیپولک کوزدم.
طبی کته بک سلاهی اییون سکر، برشی سو بیامدم. قنلا کیرت سو کچه قدر نظارت
ایتم، و ناله حاجی کلاهدوشورمانک اییون حیروردم. ۹ ایول سنه ۳۸ جماریسی
کوی ساعت ۳ سکرده، توزکا ان دوستک سواری قطاری اربع قصبه کورکسکر.
هیچ یوقولان تلور ایشیککی کوردم. ۱۰ ایول سنه ۳۸ کوی انگلیز کلک
دایرمدن بریوانی ایه سکر انگلیزهای یاقین قنسه قدر کدیلر. قنیه چنقدیلر وویاور
ایه قنن قلامه ایه عایره ایشیلر. عایرمارای ایشی کونه قدر دووا ایشی. ۱۱ ایول

“12 Eylül gece yarısından bir saat sonra Ermeni mahallesinde yangın çıktı. Yangını haber verdiler. İtfaiye efradı yangına hareket ederken ve Rum hastanesini geçerken 120-150 kadar çoluk çocuk ve kadın sürüsü acı acı bağıryorlardı. Ne bağıryorsunuz diye sordum; Ermeniler bizi yaktılar, Sayes Hanı içerisinde oturuyoruz dediler. Bunlar Rum idiler. Komşu evlerdeki Ermenilerin duvarda delik açarak delikten çokça gaz dökerek evi ateşlediklerini” söylediler...”

Yani Greşkoviç açıkça yangının Ermeni mahallesinde, ellerinde gaz bidonlarıyla bu evlere giren Ermeni kadınlarının çıkardığını açıkça belirttiği gibi; yangından önce Yunan askerlerinin de “İzmir’i Türklere bırakmayacağız, yakacağız” dediklerini de raporunda yazmıştır. Ancak Greşkoviç, burada asıl sorumlunun “Ermeniler” olduğunu, hatta yangını söndürme aşamasından Ermenilerin kendilerine ateş açtığını da eklemiştir.

Bir belge daha gösterelim.

O sırada İzmir’de bulunan Amerikalı mühendis Mark Prentiss’in ABD’ye döndükten sonra yangın nedeniyle Türklerin suçlanmasına karşı yayınladığı kapsamlı raporu vardır.

Prentiss bu raporu ABD Amiral Bristol'e vermiştir ve rapor hala ABD Kongre Kütüphanesi Amiral Bristol belgeleri arasındadır. Aynı Prentiss'in, 22 Ocak 1923'de TheBridgeport Telegram'da yayınlanan haberi de kulaklarına küpe olsun. Bakın ne diyor İngilizce metinde: "Prentiss, İzmir şehri yangınında Ermenileri suçluyor".

Prentiss Blames Armenians For Firing City of Smyrna

Greeks and Armenians Destroyed Supplies and Hospital Rather than Allow Enemy to Use Them—Turks Had Full Control and Planned to Use Smyrna as Headquarters.

The Hitherto Untold Story of the Smyrna Fire Told by Mark O. Prentiss, American Representative of the Near East Relief, Armenians, Not Turks, Set the Fire, Evidence of Smyrna Fire Chief Revealed.

(Copyright, 1923, by North American Newspaper Alliance in United States, Canada, Great Britain and South America.)

By MARK O. PRENTISS.

Nearly everybody in America, it appears, is convinced that the Turks were responsible for the fire which added the final touches of tragedy

Emergency Relief Committee in anticipation of what might happen in the city if it fell, as then seemed inevitable to the Turks.

American Relief in Smyrna.

The U. S. S. destroyer Lawrence, under command of Capt. Wolleston proceeded to Smyrna, carrying this committee, of which I was a member. We arrived on the evening of Friday, the eighth of September, in time to see the last of the Greek Army leaving the city. Early in the morning of the ninth, we were ashore and immediately organized a Relief Committee which consisted of practically all of the American residents

Son bir kanıt daha sunalım; Fransız Donanması İzmir Komutanı Amiral Dumesnil'in yangın sonrası yazdığı 28 Eylül 1922 tarihli yangın raporu ve telgrafları. Amiral Dumesnil'in; "Ben İzmir Yangınında Türklerin suçlu olamayacakları kanaatindeyim. Bu kanım hiçbir zaman duygusal bir temele dayalı değildir" ve "Somut şahitler Türklerin şehirde düzeni sağlamak ve yağmayı ortadan kaldırmak amacını ispatlamıştır" cümleleri yetecek de artacaktır.

Son olarak bu gibi kişilere bir Amerikalı yazar olan Alexandre Powell'ın, 1923de yazdığı "Müslüman Asya'da Güç Mücadelesi" başlıklı kitabından bir cümleyle seslenmek istiyorum. Anlayacaklarından eminim.

"Şimdi anlıyorum ki; kamuoyuna Türkün kötü gösterilmesindeki yanlışları ve önyargıları sistematik olarak yönlendiren gazetelerin hiçbir makul özrü yoktur. Sayfalarının köşelerini Türk saldırılarına cömertçe açmışlar ve en serinkanlı düşünen kişilerin dahi gerçeği yansıtmak konusundaki fikirlerine itibar etmemişlerdir."

Tarihle yüzleşmek demek, tarihi görmek istediklerinizle değerlendirerek karar vermek ve bunu yaymak değildir. Daha bilimsel bakmaktır.

THE STRUGGLE FOR POWER IN MOSLEM ASIA

BY

E. ALEXANDER POWELL

AUTHOR OF "THE LAST FRONTIER," "ASIA AT THE CROSSROADS,"
"BY CAMEL AND OASIS TO THE PEACOCK THRONE," ETC., ETC.

London
John Long, Limited
12, 13 & 14 Norris Street, Haymarket
MCCXXV